

Ο ΑΓΝΩΣΤΟΣ ΣΥΒΡΙΔΗΣ
ΚΑΙ ΤΑ
ΜΕΤΑΛΛΕΙΑ ΤΟΥ ΛΑΥΡΙΟΥ*

Το 1982, κατά το μήνα-Δεκέμβριο, ο φιλόρχαιος συντοπίτης μας κ. Σταύρος Ιατρού επισκέφθηκε αρκετές φορές τη Λαυρευτική και μάλιστα τις διάφορες επιμέρους τοποθεσίες της, όπως π.χ. την περιοχή όπου η Ελληνική Βιομηχανία Όπλων (ΕΒΟ) επεκτείνει τις εγκαταστάσεις της σε βάρος των αρχαιοτήτων που βρίσκονται εκεί, καταστρέφοντας αρχαία μεταλλευτικά πλυντήρια, δεξαμενές, αρχαίους τάφους κλπ.¹

Σε μια από αυτές τις επισκέψεις του συγκέντρωσε πλούσια κεραμική από διάφορα αρχαία αγγεία, τα οποία είχε την καλοσύνη να θέσει υπόψη μου. Πράγματι τα όστρακα αυτά προέρχονται κυρίως από μεγάλα ή μικρότερα αρχαία αγγεία και πιθάρια, στα οποία προφανώς είχαν εναποθηκεύσει τροφές.

Από αυτά κίνησε την προσοχή μου ένα κεραμικό όστρακο² (Εικ. 45α,β), γιατί διασώζει πέντε γράμματα κάποιας λέξεως, και πάνω από αυτή τη λέξη δυο γράμματα άλλης λέξεως κατά τα δυο τρίτα περίπου μικρότερα των πέντε παρακάτω γραμμάτων (—ΣΕ, ἴσως [ἔδω]σε ἢ [ἡγόρα]σε ἢ [ἔδωρι]σε ἢ τό πιθανότερο ἴσως [ἔποίη]σε), απαλά γραμμένα σε μαύρο φόντο. Τα γράμματα αυτά έχουν ὕψος 1,90 εκ. περίπου και ανάλογο πλάτος (Βλέπε το σκαρίφημα του οστράκου Εικ. 46)³, ενώ το όστρακο έχει μέγιστο ὕψος 12,30 εκ. περίπου, μέγιστο πλάτος 16 εκ. περίπου και πάχος 1,60 εκ. έως 2 εκ. περίπου. Αν κρίνομε από την κομψότητα και το σχήμα των γραμμάτων, πρέπει να υποθέσουμε, με μεγάλη πιθανότητα, ότι ανήκουν στο τέλος του 5ου ή καλύτερα μέσα στον 4ο αι. π.Χ.

— — ΣΕ

— — ΡΙΔΗΣ

Όσον αφορά το όνομα αυτό πολύ πιθανό να πρόκειται για το δημοτικό κάποιου Αθηναίου πολίτη που δεν διασώθηκε, ο οποίος πρέπει να ήταν ο

* Η μελέτη αυτή δημοσιεύθηκε για πρώτη φορά στην «Χρυσή Τομή», περιοδική έκδοση του Συνδέσμου Πνευματικής και Κοινωνικής δραστηριότητας Κερατέας (Αττικής), τεύχος 28, Δεκέμβρης '83, σ. 5 κεξ. Δεν έγιναν παρά μόνον μερικές φραστικές διορθώσεις και ελάχιστες προσθήκες.

κάτοχος ή κατασκευαστής κλ. του αγγείου, γιαυτό και ήταν γραμμένο πάνω σ' αυτό το όνομά του. Τέτοια παραδείγματα έχουμε αρκετά από την αρχαιότητα⁴.

Το όστρακο αυτό, όπως μου ανακοίνωσε ο αγαπητός φίλος κ. ΣΤ. ΙΑΤΡΟΥ, βρέθηκε στο γνωστό «πλυντήριο του Σίμου» στη Σούρεζα⁵. (Βλέπε τη φωτογραφία του «πλυντηρίου του Σίμου» Εικ. 47)

Και τώρα ας έρθουμε στην αποκατάσταση της λέξεως:

[ΣΥΒ]ΡΙΔΗΣ

Το όνομα αυτό (δημοτικό) είναι πολύ γνωστό από άλλες αρχαίες μαρτυρίες⁶ και επιγραφές⁷. Μάλιστα ο J. KIRCHNER, *Prosopographia Attika*, Berlin² 1966 (=1901), τ. II, σ. 226, αρ. 12172, επιχείρησε να ανασυστήσει το γενεαλογικό δένδρο κάποιου Συβρίδου, από τα δεδομένα που είχε στη διάθεσή του, και που βέβαια δεν γνωρίζουμε αν έχει κάποια συγγενική σχέση με τον Συβρίδη του οστράκου μας. Εκτός όμως από τον Kirchner και ο J. K. DAVIES⁸, επιχειρεί να συμπληρώσει το γενεαλογικό δένδρο του Kirchner, προτείνοντας το δικό του υποτιθέμενο γενεαλογικό δέντρο. Μια διευκρινιστική παρατήρηση έχουμε να κάνουμε στο γενεαλογικό δένδρο (Stemma) του KIRCHNER: Ως τι εκλαμβάνει ο Kirchner το όνομα «Συβρίδης»; Ασφαλώς ως τοπικό ή δημοτικό όνομα, που συνήθως συνόδευε το όνομα. (Πρβλ. π.χ. Δεινίας Εύάγους Φιλάδης, δηλ. καταγόμενος από το δήμο των Φιλαδών⁹ ή Νικίας Νικηράτου Κυδαντιδής¹⁰, ως καταγόμενος από το δήμο των Κυδαντιδών).

Όπως παρουσιάζεται στο γενεαλογικό δένδρο του KIRCHNER¹¹, το αρχικό όνομα από το οποίο ξεκίνησε αυτό είναι Συβρίδης, που στη περιπτωσή μας πρόκειται για δημοτικό όνομα, όπως ήδη ειπώθηκε, και δηλώνει τον κάτοικο που κατάγεται από το δήμο Συβρίδαι. Ο δήμος αυτός εντοπίζεται, όχι με απόλυτη σιγουριά, από τον R. LOEPER¹², ανάμεσα στο μικρό ποταμό Κηφισό, στο δυτικό μέρος του Πεντελικού και τη λοφοσειρά Μπούγιατι (εννοεί προφανώς ο Loeper το σημ. Μπογιάτι), που συνδέει το Πεντελικό και την Πάρνηθα. Κατ' αυτόν ο δήμος Συβρίδαι τοποθετείται κοντά στις πηγές αυτού του ποταμού και επομένως γύρω από την περιοχή Μπογιάτι.

Ο A. MILCHHOEFER¹³ γράφει χαρακτηριστικά ότι πρέπει να παρατηθούμε από μια ακριβή τοποθέτηση του δήμου. Βέβαια, λέγει, πρέπει να στηρίξουμε την πεποίθησή μας μόνο στους επιγραφικούς καταλόγους και να τοποθετήσουμε το δήμο Συβρίδαι στη γειτονική περιοχή με την Κηφισιά. Πάντως ο δήμος αυτός ανήκει στην Ερεχθείδα φυλή.

Το δημοτικό αυτό όνομα το συνδέουμε με τη μαρτυρία μιας επιγραφής που βρέθηκε στη Θόλο¹⁴ της αρχαίας Αγοράς στην Αθήνα, κατά τις αρχαιολογικές ανασκαφές της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών

στην Αθήνα (American School of Classical Studies at Athens)¹⁵ και η οποία αναφέρεται στην περιοχή και τα μεταλλεία του Λαυρίου.

Διαβάζουμε μεταξύ άλλων στην επιγραφή:¹⁶

στχ. 6 [ή ὁδὸς ἢ ἐκ Θορικο[ῦ] Βήσα[ς]]ε¹⁷ φέρ (4ος αι. π.Χ.)
 [ουσα πρὸς ἡλίου ἀνιόν: τὰ ἐδάφη τῶν] Λυσιθελίδου
 [παίδων Κικυν:¹⁸ ἡλίου δύο:...7... Σ]υβρίδου χωρ
 [ιον ὦνη: — — —¹⁹.

Όπως παρατηρούμε ἐδῶ γίνεται λόγος γιὰ κάποιον, που δεν διασώθηκε τὸ ὄνομά του στὴν ἐπιγραφή, με ἐπτὰ υποτιθέμενα γράμματα. Όμως διασώθηκε τὸ δημοτικὸ του σε πτώση γενική: ΣΥΒΡΙΔΟΥ. Ο Συβρίδης αὐτός εἶναι πιθανὸ νὰ ἀνήκει στὴν οἰκογένεια τῆς ὁποίας τὸ γενεαλογικὸ δένδρο ἀναφέρει ὁ KIRCHNER²⁰ καὶ ὁ DAVIES²¹. Από τὴν ἐρευνα τῶν γενεαλογικῶν δένδρων τῶν Kirchner καὶ Davies δεν ὑπάρχει κανένα ὄνομα με ἐπτὰ γράμματα, ἀλλὰ με περισσότερα. Ἐνδέχεται ἐδῶ οἱ τελείες, που ἀντιστοιχοῦν στα γράμματα τοῦ ὀνόματος, νὰ ἦταν περισσότερες. Ο Συβρίδης αὐτός, που δεν διασώθηκε στὴν ἐπιγραφή, εἶχε ἀγοράσει «χωρίον»²² δηλ. χτήμα τὸ ὁποῖο βρισκόταν κοντὰ στὸν δρόμο, που οδηγούσε ἀπὸ τὸ Θορικὸ στὴ Βήσα²³, στα δυτικὰ τῶν ἐδαφῶν τῶν «παίδων»²⁴ δηλ. τῶν γιῶν τοῦ Λυσιθελίδου, ὅπου καὶ βρισκόταν τὸ «χωρίον» τοῦ Συβρίδου.

Με πολλές ἐπιφυλάξεις σημειώνουμε ὅτι δεν ἀποκλείεται τὸ ὄνομα τοῦ Συβρίδου, που ἦταν γραμμένο στὸ κεραμικὸ ὄστρακο, νὰ εἶναι ὁ πρῶτος δηλ. ὁ γενάρχης, που ἀναφέρει ὁ KIRCHNER²⁵. Ἐξάλλου τὸ δημοτικὸ ὄνομα «Συβρίδης» στὴν ἐπιγραφή τῆς MARGARET CROSBY²⁶ κάνει πιο πιθανή ἢ καλύτερα πιο σίγουρη τὴν ἀποκατάστασή μας, καθὼς καὶ τὴν ἀποψή μας, ὅτι τὸ κεραμικὸ αὐτὸ ὄστρακο ἀπὸ τὸ πιθάρι τοῦ ἀγνωστοῦ αὐτοῦ Συβρίδου ἔχει ἀσφαλῶς σχέση με τὸν Συβρίδη τῆς ἐπιγραφῆς τῆς Crosby.

Τέλος συμπερασματικὰ ἔχουμε νὰ πούμε ὅτι εἶναι πολὺ πιθανὸ νὰ ὑπῆρχε κάποια σχέση τοῦ Συβρίδου τῆς ἐπιγραφῆς μας με τὸν πατέρα Συβρίδη, τοῦ ὁποῦ το ὄνομα δεν διασώζεται στὴν ἐπιγραφή, που δημοσίευσε ἡ CROSBY καὶ με τὸν Συβρίδη που ἀναφέρει ὁ KIRCHNER²⁷ καὶ ὁ DAVIES²⁸. Δεν ἀποκλείεται ἀκόμη ὁ Συβρίδης που ἀναφέρεται στὸ ὄστρακό μας νὰ ἦταν ὁ πατέρας καὶ γενάρχης τοῦ οἰκογενειακοῦ δένδρου γιὰ τὸ ὁποῖο γράψαμε παραπάνω.

Ο ἀγνωστος αὐτός Συβρίδης εἶχε χτηματικὴ περιουσία στὴν περιοχή τῆς Λαυρεωτικής, καὶ πιο συγκεκριμένα στὴν περιφέρεια τῆς σημερινῆς Σούρεζας, καὶ ἀκόμη πολὺ πιθανὸ νὰ ἦταν ἓνας ἐπιχειρηματίας κάποιου ἀρχαίου μεταλλεῖου τοῦ Λαυρίου καὶ συνεταῖρος ἢ συνεργάτης τοῦ Σίμου Διοδώρου Παιανιεύς.

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΙΩ. ΑΝΤΩΝΙΟΥ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

- 1) Βλ. ενδεικτικά: Οικολογική Εφημερίδα, αρ. 2, Μάης 82, σσ. 1 και 11. Εφημερίδα Ριζοσπάστης, Κυριακή 4 Ιούλη 1982, σσ. 4-5 (Δ. Νικολακόπουλος).
- 2) Και από τη θέση αυτή οφείλω να εκφράσω τις ευχαριστίες μου στον κ. Στ. Ιατρού, όχι μόνο γιατί μου χάρισε το κεραμικό αυτό όστρακο για τη συλλογή μου, αλλά και γιατί πρόθυμα με βοήθησε στις περιπτώσεις που χρειάστηκα κάτι, για την ολοκλήρωση της μελέτης αυτής.
- 3) Το σκαρίφημα του οστράκου σε φυσικό μέγεθος οφείλεται στο φίλο κ. Δημ. Ιατρού, τον οποίο και ευχαριστώ.
- 4) Πρβλ. το αγγείο που βρέθηκε στην Ολυμπία, στο οποίο έχει γραφεί η φράση: Φειδίου είμι ή την περικεφαλαία του Μιλτιάδη, στην οποία έχει χαραχθεί η λέξη : Μιλτιάδες.
- 5) Για την οικογένεια του επιχειρηματία Σίμου, μπορεί να διαβάσει κανείς περισσότερα: *Johannes Kirchner, Prosopographia Attika* (στο εξής PA) τόμοι I-II (Volumen Alterum), Berlin² 1966 (= 1901), με προσθήκη από τον S. Lauffer, Konkordanz των επιγραφών, στα λήμματα: αρ. 12677, Σίμος Διοδώρου Παιανιεύς και αρ. 3953, Διόδωρος Σίμου Παιανιεύς, όπου και το υποτιθέμενο γενεαλογικό δένδρο της οικογένειας. Κ. Η. Κονοφάγου, Το αρχαίο Λαύριο και η ελληνική τεχνική παραγωγή του αργύρου, Αθήνα 1980, σ. 376 κεξ. (με τα σχέδια και τις φωτογραφίες). Ιδιαίτερα βλ. τη σημ. σ. 388 κεξ., όπου ο καθηγητής S. Lauffer, μελετά τρεις επιγραφές του Ακκλησιακού πλυντηρίου.
- 6) Για την οικογένεια του Συβρίδου γενικά βλ. τις εξής αρχαίες μαρτυρίες: Πaus. VIII 30, 10. Πλουτ., Φωκ. 19. Πλιν., Φυσ. Ιστ. XXXIV 50. Σχόλια Θεοκρ. V 105. Διογ. Λαέρτ. V 52.
- 7) Από τις επιγραφές θα μπορούσαν να αναφερθούν κυρίως: IG II² 3455. 3777.4025.4608.4915.7094.
- 8) *Athenian Propertied Families, 600-300 B.C.* (στο εξής Davies), Oxford 1972, σ. 289 και Stemma.
- 9) *Αθαν. Ιω. Αντωνίου, Βραυρώνια Προσωπογραφία. Φιλάδαι και Κυδαντίδαι δημόται*, Αθήνα 1980, σ. 33 κεξ. και σ. 93.
- 10) *Αντωνίου, Βραυρώνια Προσωπογραφία*, σσ. 82.101.
- 11) PA, τ. II σ. 226, αρ. 12172 και Stemma.
- 12) R. Loeper, *Die Trittyen und Demen Attikas* (Tafel XII) *Athenische Mitteilungen* XVII (1892), σ. 345 κεξ.
- 13) A. Milchhoefer, *Zur attischen Localverfassung*, *Athenische Mitteilungen*, XVIII (1893), σ. 290 κεξ., παραγρ. I. Erechtheis.
- 14) Οικοδόμημα στρογγυλό με στέγη κωνική στην Αθήνα υπήρχε επίσης κυκλικό οικοδόμημα, όπου σιτίζονταν οι Πρωτάνεις. Βλ. πρόχειρα: *Ιω. Δρ. Σταματάκου, Λεξικόν Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσης*, Αθήνα 1949, σ. ν.
- 16) Η Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα στις λαμπρές αρχαιολογικές ανασκαφές, που έκανε στην Αγορά των Αθηνών, ανακάλυψε επιγραφές που αναφέρονται σε «πωλήσεις» μεγαλλείων του Λαυρίου σε ιδιώτες από την αθηναϊκή Πολιτεία. Πρβλ. το έργο του Ξενοφόντος, Πόροι ή Περί προσόδων I κεξ.
- 16) *Margaret Crosby, The Leases of the Laureion Mines, Hesperia* (Journal of the American School of Classical Studies at Athens), 19, 1950, σ. 189 κεξ., και ιδιαίτερα σ. 277, αρ. 29. Κονοφάγου, Το αρχαίο Λαύριο, σ. 428 κεξ.

- 17) Για τη Βήσα γενικά και το σημείο όπου εντοπίζεται βλ. *Hansjörg Kalcyk, Untersuchungen zum attischen Silberbergbau. Gebietsstruktur, Geschichte und Technik, Frankfurt am Main-Bern 1982, σσ.65-69 και πιο κάτω σημ. 21 C.W.J. Eliot, Coastal Demes of Attika. A study of the policy of Kleisthenes, Canada 1962, σσ. 117-124.*
- 18) Κίκυοννα· δήμος της Αττικής, που η σύγχρονη επιστημονική έρευνα, με πολλές επιφυλάξεις, τοποθετεί στα νότια της Παιανίας.
- 19) Τη μαρτυρία που μας παρέχει η επιγραφή αυτή δεν φαίνεται να έλαβε υπόψη του ο Davies.
- 20) Βλ. παραπάνω σημ. 11.
- 21) Βλ. παραπάνω σημ. 8.
- 22) «χωρλον» το υποκορ. του χώρος και χώρα και σημαίνει την κτηματική περιουσία, την έγγειο ιδιοκτησία, το αγρόκτημα, το υποστατικό.
- 23) Πιο συγκεκριμένα ο δήμος αυτός (Βήσα) τοποθετείται με βάση τη μαρτυρία του Ξενοφ., Πόροι IV 43, στα μισά περίπου της οδού, που οδηγεί από την Ανάβυσσο (αρχ. Ανάφλυστο) στο Θόρικο, δηλ. στην περιοχή που σήμερα λέγεται Ριμπάρι και γύρω απ' αυτήν. Βλ. σχετικά *Kalcyk. Untersuchungen zum attischen Silberbergbau, σ. 65 κεξ.*
- 24) «παίδων»· παις, παιδός ο, η· τέκνον, «παιδι», γιος.
- 25) Βλ. παραπάνω σημ. 11.
- 26) Βλ. παραπάνω σημ. 8.
- 27) PA 12172.12173.12174. Ο *Kirchner, PA* αναφέρει τέσσερις Συβρίδες με κύριο όνομα το Πραξιτέλης.
- 28) *Davies, σ. 289 και Stemma.*

ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΙΩ. ΑΝΤΩΝΙΟΥ

Summary

THE UNKNOWN SYBRIDES AND THE MINES OF LAURION

In this brief study we present an unpublished work refering of a ceramic ostrakon from the ancient «plynterion of Simos» found at the location of Souresa:

— — ΣΕ / — — ΡΙΑΗΣ

We restore the found inscription as follows: [ΕΔΩ]ΣΕ or
[ΗΓΟΡΑ]ΣΕ or [ΕΔΩΡΙ]ΣΕ or [ΕΠΟΙΗ]ΣΕ
[ΣΥΒ]ΡΙΑΗΣ

The incription is dated to be at the end of 5th or during the 4th century B.C. The restoration of the name is correct to be as [Συβ]ριδης, which eventually indicates the inhabitant of Demos «Sybridae». Demos «Sybridae» is known to be localised at the Kephissia area and belonged of Erechtheis race.

The search of other inscriptions and the finding of another incription having the same name brings us to the conclusion, that the person [Συβ]ριδης has to be one of the ancestors of the known family, who used to have mining business at Laurion. It is however possible that [Συβ]ριδης was the head of the race (stemma), that Kirchner and Davies have already reported.

ATHANASIOS IO. ANTONIOU